

Mednarodna znanstvena konferenca ob deseti obletnici samostojnosti Republike Slovenije

»Dan prej« in odhod zadnjega vojaka JLA z ozemlja Republike Slovenije

Koper, 25.–26. oktober 2001

V Kopru se je 25. oktobra 2001 v organizaciji Znanstvenoraziskovalnega središča RS v Kopru, Zgodovinskega društva za južno Primorsko, Fakultete za humanistične študije Koper ter Narodne in študijske knjižnice v Trstu začela dvodnevna mednarodna znanstvena konferenca. Razlog zanjo je bila deseta obletnica dogodka, ki je po mnenju marsikaterega sodelujočega pomenil konec boja slovenske države za svojo samostojnost, namreč odhod zadnjega vojaka jugoslovanske vojske s koprskega pomola. S tem dejanjem naj bi nova država dokončno prevzela vse niti oblasti v svoje roke in v celoti obvladala svoje ozemlje. Organizatorjem je za govorniški pult uspelo postaviti zanimivo paleto politikov, zgodovinarjev in novinarjev, ki so bili po večini tudi akterji v samem procesu osamosvojitve in s tem tudi posredno ali neposredno odgovorni za to, da se je prisotnost jugoslovanske vojske na tem prostoru končala na tak način.

Tako je takoj po uradnem pozdravu vsem sodelujočim uvodno besedo prevzel predsednik Republike Slovenije Milan Kučan, ki je navezal svoje poglede in spomine na osamosvojitve Slovenije z ugotovitvijo, da se dogodkov iz preteklosti ne sme izkoriščati za kratkoročne politične cilje, temveč jih je treba prepustiti kritični znanosti, saj lahko le-ta, v kombinaciji z ustrezno časovno distanco, najde odgovore na nerazrešena vprašanja. Državljanje je pozval, da se še bolj potrudijo za strpnost in spravo ter vzpostavijo pozitiven dialog o vprašanjih, ki iz preteklosti negativno vplivajo na sedanjost.

S tem pozivom se je konferenca lahko začela. Dr. Jože Pirjevec je spregovoril o mednarodnem položaju v letu 1991 in ugotovil, da se je slovenska osamosvojitve dogajala v nadvse težkih mednarodnih okoliščinah, saj so vse pomembnejše sile nasprotovale razpadu jugoslovanske federacije. Za tako situacijo je bilo krivih več vzrokov, kot recimo nevarnost razpada Sovjetske zveze, želja po ohranitvi statusa quo v Evropi, vojna v Zlivi, rezultat pa so bile številne napake, ki jih je nato mednarodna javnost storila pri reševanju jugoslovanske krize. O strategiji ZDA in nasploh o njihovem odnosu do slovenske osamosvojitve je nato govorila dr. Sabrina Petra Ramet, ki je s pomočjo vpogleda v zapise ameriškega kongresa in *briefinge* ameriškega zunanjega ministrstva odkrila, da so bile najvišje politične institucije v tej državi močno razdeljene glede priznanja Slovenije. Na eni strani sta bila senat in predstavniški dom v glavnem naklonjena samemu diplomatskemu priznanju, medtem ko je zunanje ministrstvo trmasto vztrajalo pri politiki nepriznanja. Ko so vse zahodne sile priznale Slovenijo in s tem prehiteli ZDA, je bilo povsem jasno, da je brezkompromisno vztrajanje pri priznanju izključno tistih odločitev, ki so posledica pogajanj in konsenza, v razpadajoči Jugoslaviji pač utopija.

Dr. Luigi Vittorio Ferraris se je spominjal odnosov med Italijo in Slovenijo v času osamosvajanja. Kot eden pomembnejših analitikov italijanskega zunanjega ministrstva je ostal pri že znanih dejstvih in se ni spuščal v analize dogodkov, pač pa se je bolj posvetil njihovi kronologiji. Vseeno je pojasnil kar nekaj stališč tedanje italijanske vlade in njenega zunanjega ministrstva do slovenskega osamosvajanja.

Naslednja je bila na vrsti še ena sosednja država. Avstrijsko politiko in njen odnos do osamosvojitve Slovenije je predstavil dr. Karl Stuhlpfarrer.

Pogled na dogajanje v Sloveniji in Jugoslaviji v letu 1991 je skozi pisanje pariškega »časopisa za intelektualce« *Le Monde*, podal Georges Castellon z INALCA, raziskovalnega inštituta v Parizu. Ugotovil je, kako je časopis o samih dejstvih sicer poročal korektno, da pa je pri politični presoji razmer prišlo do razkola med spoštovanjem do želja slovenskega naroda in tradicionalnim prijateljstvom med Francozi in Srbi.

Dopoldansko serijo predavanj sta zaključila dva Hrvata. Najprej je Zdravko Tomac govoril o sodelovanju med Slovenijo in Hrvaško pred osamosvojitvijo, o razkoraku, ki se je pojavil po sami agresiji JLA na Slovenijo, ko Hrvaška ni hotela v odkrit konflikt z zvezno vojsko, in o tem, kako se je ta razkorak skozi leta vladavine HDZ še povečal. Po njegovem mnenju bi bilo treba to neskladje zdaj z novo hrvaško vlado in predsednikom na osnovi dolgoletnega prijateljstva med obema narodoma zmanjšati in nekoč pod okriljem Evropske unije celo izničiti. Za začetek naj bi se to prijateljstvo izkazalo pri oblikovanju meje med obema državama. Nato je besedo prevzel Peter Strčić, ki je diskusijo spet vrnil v bolj zgodovinske vode z razpravo o južnoslovanski integrativni ideji in o propadu štirih Jugoslavij, ki so bile z njo tesno povezane.

Popoldanski del predavanj je bil posvečen predvsem akterjem, ki so pomagali graditi slovensko samostojnost in so nato kot politiki nadaljevali svoje delo pri oblikovanju slovenske države do danes. Tako smo lahko prisluhnili tedanjemu in zdajšnjemu zunanjemu ministru dr. Dimitriju Ruplu, ki je razkrival zunanjepolitične vidike osamosvajanja Slovenije, dr. Antonu Beblerju, ki se je posvetil vojaško-političnim vidikom slovenske osamosvojitve, in nekdanjemu obrambnemu ministru Janezu Janši. Ta je v svojem referatu predstavil predvsem strategijo graditve slovenskega obrambnega sistema pred vojno za Slovenijo, težave, na katere so naleteli pri organizaciji te »realne sile za zavarovanje slovenske osamosvojitve«, ter uspešno sodelovanje vseh delov tega sistema med dramatičnimi dogodki konec junija in v začetku julija 1991. Opisal je tudi delo, ki ga je slovenska vojska opravljala vse do odhoda zadnjega vojaka JLA iz Kopra.

Poslanec državnega zbora Aurelio Juri je prešel z »globalnega na lokalno« in se posvetil natančnemu opisu vojnih dogodkov na območju koprskе občine, ki jih je takrat spremljal kot predsednik Skupščine občine Koper. Temu dinamičnemu in napetemu dnevniku je sledil France Bučar, ki je govoril o razpadu Jugoslavije s sistemsko-teoretskega vidika. Poudaril je, da se družbeni sistemi integrirajo na temelju skupnih lastnosti, ki pa jih je jugoslovanska družba ob koncu osemdesetih let imela čedalje manj. Prisila seveda ni rešila ničesar.

Antonu Peršaku se je zdelo v svojem referatu nujno izpostaviti dejstvo, da je politično dogajanje v letu 1990, z izjemo plebiscita, še vedno precej neraziskan del samega procesa osamosvajanja Slovenije. Posebno zanimiv se mu je zdel podatek, da DEMOS v Zboru združenega dela republiške skupščine ni imel večine in da je tudi to dejstvo prispevalo k specifičnemu razvoju dogodkov, ki smo jim bili nato priča v letu 1991. Nato je sledila še ena teoretska razprava o nujnosti razpada Jugoslavije, to pot s strani dr. Spomenke Hribar. Demokracija kot metoda za usklajevanje političnih in socialnih interesov, ne glede na jezik, kulturo, narodnost, toda tako, da vse te pravice dopušča, je bila praksa, ki je bila tuja jugoslovanskemu partijskemu vrhu. Konflikt, ki je sledil, je potekal tako na osebni kot tudi na nacionalni ravni in je moral nujno pripeljati do razpada skupnosti, ki posameznim narodom ni hotela priznati pravice do ohranjanja lastne identitete.

Ker profesorja dr. Janka Pleterskega ni bilo, se je začela diskusija. Po zaslugi Janeza Janše se je vrtela predvsem okoli desetdnevne vojne in dogodkov, ki so jo zaznamovali. Prvič se je zastavilo tudi vprašanje, ali je naziv »Dan prej«, ki se je za te dogodke uveljavil na Primorskem, upravičen ali ne.

Naslednji dan je govorniški oder kot prvi zasedel dr. Egon Pelikan, da bi nas seznanil z dejavnostjo katoliške cerkve leta 1991. Najprej je spremljal previdno politiko Vatikana, ki se je zavzemal za ohranitev Jugoslavije vse do začetka vojne v Sloveniji in na Hrvaškem, nato pa je opustil previdnost in začel ofenzivo za priznanje samostojnosti obeh republik. Tudi znotraj Slovenije je katoliška cerkev igrala zelo pomembno vlogo na mnogih področjih, tako skozi svojo organizacijo kot tudi skozi delovanje Krščanskih demokratov pod vodstvom Lojzeta Peterleta.

Dr. Boris M. Gombač je svoj referat posvetil delovanju »Odbora staršev za vrnitev slovenskih vojakov iz JLA«. Ta nevladna organizacija, ki je nastala iz pobud civilne družbe, je v svojem nekajmesečnem delovanju postala stičišče med osamosvojitvenimi težnjami slovenske politike in legalnimi institucijami Jugoslavije. Slovenskim oblastem je priporočala, naj pri osamosvojitvenih težnjah mislijo tudi na življenje svojih vojakov v JLA, armado pa pozvala, da naj obveznikom iz Slovenije omogoči doslužiti vojaški rok v normalnih predpisanih pogojih. Odbor se je večkrat uspešno obrnil tudi na slovensko javnost in jo o svojih dejavnostih stalno obveščal preko sredstev javnega obveščanja.

Naslednji govornik je prišel iz Trsta. Milan Pahor iz tamkajšnje Narodne in študijske knjižnice je predstavil pogled slovenske manjšine na osamosvajanje Slovenije. Ta naj bi na dogodke reagirala čustveno, naklonjeno in pozitivno, a z rahlim zadržkom. Po njegovem mnenju so se tedaj rodila nekatera pričakovanja, ki v naslednjem desetletju niso bila povsem zadovoljena.

Govorniški oder sta nato zasedla dva novinarja *Primorskih novic*. Najprej je Tomo Šajn opisal dogodke v ilirskobistriški občini med vojno za Slovenijo, kjer so se manjši in večji incidenti dogajali tudi še po sprejetem premirju na Brionih. Slobodan Valentinčič pa je sklenil pojasniti pojem »Dan prej«, ki se je med Primorci udomačil kot odgovor na »ljubljanocentristične« opredelitve in ocene o preveč mlačnem, neodločnem ravnanju celotne Primorske in Primorcev med samo vojno. Tako se po njegovem mnenju vojna za Slovenijo ni začela 27. junija 1991 s prodorom tankov iz vrhniške vojašnice proti Ljubljani in Brniku, temveč dan poprej, torej 26. junija opoldne, ko so iz ilirskobistriške in pivške vojašnice odpeljali prvi tanki proti zahodni meji.

V diskusiji se je spet zastavilo vprašanje o upravičenosti uporabe pojma »Dan prej«, nekaj pa je bilo tudi vprašanj o delovanju »Odbora staršev za vrnitev slovenskih vojakov iz JLA«. Člani konference so se nato preselili na pomol, ki je bil v referatih večkrat omenjen in na katerem so s proslavo ob desetletnici odhoda zadnjega vojaka JLA iz Slovenije zaključili svoje delo.

Sam simpozij je poleg številnih zanimivih informacij in novih podatkov opozoril tudi na nekaj drugih problemov, o katerih je prav gotovo vredno razmisliti. Tako se je recimo izkazalo, da je komunikacija med raziskovalno sfero in politiko včasih izredno težak in zapleten proces, še posebej v trenutku, ko se določeni dogodki vstavljajo v kalupe, kamor po mnenju ene ali druge strani ne sodijo. Po drugi strani pa prav politika lahko včasih pokaže dobro voljo in odgovori na vprašanja, ki begajo raziskovalce, ker pač viri zaradi najrazličnejših razlogov niso dostopni. Tako je razveseljivo dejstvo, da bodo vsi referati zbrani in objavljeni v eni od prihodnjih števil revije *Acta Histriae*. Na ta način znanstvena konferenca in na njej izpovedane izjave, podatki in spomini o teh dogodkih ne bodo utonili v pozabo.

Jure Gombač